

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LVIII. ÉVFOLYAM, 2016. 2. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),
BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,
GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSSI LÁSZLÓ,
SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

- Fodor Pál–Varga Szabolcs: Zrínyi Miklós és Szulejmán halála 181
- Bartha Ákos: Bajcsy-Zsilinszky Endre politikai szocializációja és 1919 előtti ideológiai portréja 203

MŰHELY

- Szöcs Tibor: Kinek az embere? Az alországbíró és az országbíró viszonya a 13. század második felében 245
- Lakatos Bálint: Dózsa György, Jean Hannart és a „ceglédi kiáltvány”. Három újabb forrás az 1514. évi parasztháború eseménytörténetéhez 277
- Bodnár Krisztián: „...ki fog felelet terhével tartozni, a Tekintetes Úr kétség kívül tudni méltóztatik”. Kossuth Lajos és a sátoraljaujhelyi kolerabizottság tagjainak kollektív lemondása 1831-ben 303

DOKUMENTUMOK

- Kecskés D. Gusztáv: Bizalmas helyzetjelentés a gyengülő ellenfélről: NATO-szakértők az átalakuló szovjet blokkról (1989. november) 315

VITA

- Kármán Gábor: Pax és pacificatio. Kísérlet egy fogalmi tisztázásra a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség viszonyának megértése érdekében 341

KÁRMÁN GÁBOR

Pax és pacificatio

Kísérlet egy fogalmi tisztázásra a Magyar Királyság
és az Erdélyi Fejedelemség viszonyának
megértése érdekében*

Az Erdélyi Fejedelemség nemzetközi státuszának kérdése az elmúlt évtizedben a legtöbb figyelmet kiváltó témák közé tartozott a koraújkor-történeti kutatások körében. Tanulmányok sora járta körül a fejedelemség Oszmán Birodalomba való betagozódásának kereteit és egyre több szó esik arról is, hogyan határozhatjuk meg az országot a Magyar Királysághoz fűző közjogi viszonyt. Oborni Teréz kutatásainak köszönhetően alapos ismeretekkel rendelkezünk arról, hogy a 17. század második évtizedéig a magyar királyok és erdélyi fejedelmek közötti szerződésekből újra és újra megtörtént annak rögzítése, hogy – akárcsak Mohács előtt – a fejedelemség a királyság részét képezi.¹ Ennek a tételnek az érvényességét Gebei Sándor számos konferencia-előadásában és -hozzászólásában a teljes 17. századra kiterjesztette, sőt egy néhány éve megjelent írásában amellett érvel, hogy a mindenkori magyar király (szerződéssel történő) elismerése nélkül az erdélyi fejedelem nem is számított legitím uralkodónak.² Noha a téziszről nyilvános rendezvényeken nem ritkán folyt élénk eszmecsere, ennek a

* A tanulmány a Bolyai Ösztöndíj támogatásával, az OTKA 113251 számú, „Nemzet, haza, vallás és szabadság – Régi és új beszédmódok a Bocskai-felkelés szöveggyűjteményében és a 17. századi magyar politikai gondolkodásban” című kutatási programjának keretében készült.

1 Összefoglaló jelleggel, korábbi tanulmányaira való hivatkozásokkal: *Oborni Teréz*: Between Vienna and Constantinople: Notes on the Legal Status of the Principality of Transylvania. In: *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Ed. Kármán Gábor–Lovro Kunčević. Brill, Leiden–Boston, 2013. 67–89. Erdély státuszának különböző aspektusairól, a teljesség igénye nélkül: *Kisteleki Károly*: Az európai szuverenitás nézőpontjai és az erdélyi állam. In: *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Szerk. Dáné Veronka–Horn Ildikó–Lupescu Makó Mária–Oborni Teréz–Rüsz-Fogarasi Enikő–Sipos Gábor. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2014. 162–184.; *Papp Sándor*: Muszlim és keresztény közösségek, egyházak és államok autonóm rendszerei az Oszmán Birodalomban. *Keletkutatás* (2011) tavasz 25–72.; *B. Szabó János*: Az erdélyi fejedelemség és az Oszmán Birodalom katonai együttműködése (1571–1688). Kísérlet az erdélyi-török kapcsolatok egy kevésbé ismert területének feltérképezésére. *Hadtörténelmi Közlemények* 125. (2012) 4. sz. 1015–1050.; *Gerald Volkmer*: *Siebenbürgen zwischen Habsburgermonarchie und Osmanischem Reich. Völkerrechtliche Stellung und Völkerrechtspraxis eines ostmitteleuropäischen Fürstentums 1541–1699*. De Gruyter–Oldenbourg, München, 2015.

2 *Gebei Sándor*: Az erdélyi fejedelmek legitimitásának kérdéséhez. In: *Tanulmányok Erdély fejedelemség-kori történetéből*. Szerk. Ballabás Dániel–Borbély Zoltán. Linceum, Eger, 2012. (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai 6.) 37–52.

szakirodalomban megjelent lenyomata egyelőre elenyésző; szisztematikus megvitatása pedig még egyáltalán nem történt meg.³ Utóbbira már csak azért is szükség lenne, mert Gebei Sándor egy tanítványának írásában már arra is találhatunk példát, hogy a tézist a szerző elemzése kiindulópontjának, afféle axiómának használja: Panyi Adrienn arra a következtetésre jutott, hogy I. Apafi Mihály – a magyar királytól származó jóváhagyás hiányában – 1688-ig nem is volt Erdély legitím fejedelme.⁴

Ebben a tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy alaposan körüljárjam a Gebei Sándor által egyik legtöbbször említett, filológiai jellegű érvet. Eszerint az Erdélyi Fejedelemségnek a Magyar Királtsággal szembeni alávett helyzete egyértelműen kiviláglik abból a tényből, hogy a két uralkodó között a 17. század során többször kiújuló katonai ellenségeskedéseknek véget vető aktusokra a *pacificatio* kifejezést használták, és nem a *paxot*. A két kifejezés jelentéstartalma közötti különbséget Gebei Sándor a következőképpen rekonstruálta: a nemzetközi jog által elismert, egyenrangú államok között történő békekötéstől (*pax*) el kell határolnunk az uralkodó és a neki alárendelt alattvalók közötti társadalmi béke helyreállítását lehetővé tévő megbékélést (*pacificatio*). Illusztrációképpen a két 1606-ban létrejövő megegyezésre hivatkozott: míg a két nagyhatalom közötti zsitvatoroki békét jogos *pax*nak hívnunk, ez a terminus nem illeti meg a magyar király és az alattvalójának számító magyar rendek, illetve Bocskai István közötti megbékélést, a bécsi *pacificatiót*.⁵

Rögtön az elején szögezzük le: a Gebei Sándor által megfigyelt jelenség valós, a magyar király és az erdélyi fejedelem közötti békekötések elnevezésére a 17. századi források számtalan esetben használják a *pacificatio* fogalmát. Nemesak az általa hivatkozott esetekben van így – ezek, legalábbis az írott verzióban, a *Corpus iuris Hungariciból* származnak, azokból a dokumentumokból, amelyekben a békekötések egyes rendelkezéseit a magyar országgyűlések becikkelyezték –, de maguknak a szerződéseknek a szövegében is számos példát találhatunk.⁶ Ennek illusztrálására talán elegendő egyetlen megbékélést kiválasztani. Az 1631. április 3-i, I. Rákóczi György és a II. Ferdinánd nevében eljáró Esterházy Miklós között kötött kassai szerződés első articulusában *pacificatió*ként hivatkozik saját magára, kétszer is: „Quoad domini principis personam teneatur, dominus princeps,

3 Pálffy Géza: A szakítások és kiegyezések évszázada: a Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban. Történelmi Szemle 57. (2015) 63–64.: 49. jz.

4 Panyi Adrienn: I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek legitimitásáról. In: Tanulmányok Erdélyi fejedelemség-kori történetéből i. m. (2. jz.) 53–71.

5 Gebei S.: i. m. (2. jz.) 40. A tézist Gebei Sándor a szakmán kívüli nyilvánosság különböző fórumain is ismertette, így interjúkban és blogokhoz fűzött kommentárokból is megtaláljuk, ld. pl. <http://erdelyirport.ro/interju/beilleszkes-a-habsburg-monarchiaba>; <http://www.bethlen400.eoldal.hu/cikkek/kronologia.html> (legutóbbi letöltés: 2016. márc. 18.).

6 Gebei S.: i. m. (2. jz.) 40. Egy másik tanulmányában egy, az ELTE Egyetemi Könyvtárának kéziratárában található kézirat címére hivatkozik: *Gebei Sándor: A vallási motiváció Bethlen Gábor politizálásában*. In: *Rekatolizáció, protireformáció a katolicka restauráció v Uhorsku / Rekatolizáció, ellenreformáció és katolikus megújulás Magyarországon*. Szerk. Kónya Péter. Vydavatelstvo Prešovskej Univerzity, Prešov, 2013. 367.: 29. jz.

peracta *his pacificatione*, honorificam legationem cum donis congruis in recognitionem obsequii et ad *hanc pacificationem* confirmandam, Viennem ad Suam Maiestatem expedire, eamque decenter complacare.” Ugyanígy *pacificatió*ként utal vissza erre a szerződésre a két évvel későbbi, II. Ferdinánd és I. Rákóczi György között kötött eperjesi szerződés első articulusa: „Sancitur ut articuli *pacificationis Cassoviensis* [...] in vigore suo permaneant.”⁷ Olyan 17. századi szöveget is találhatunk, amely egymás mellett emlegeti az 1606-os zsitvatoroki és bécsi szerződéseket, és míg utóbbit konzekvensen *pacificatió*nak nevezi, ezt a terminust az oszmánokkal kötött békére nem használja.⁸

Az interpretáció helyességéhez azonban nemcsak arra van szükség, hogy a fogalmak megtalálhatók legyenek ott, ahol várjuk, hanem az is, hogy ténylegesen azt jelentsék, amit Gebei Sándor vélelmez. Amennyiben a kora újkori latin szótárakat hívjuk segítségül, nehéz lenne bármilyen presztízsalapú, a nemzetközi jogban elfoglalt pozíción alapuló különbségtételre bukkanunk. A korszak két nagy magyar–latin szótára több mint száz év különbséggel ugyanarról tudósít: a *pax* Szenci Molnár Albert szerint ugyanúgy *békesség*, mint az ő szógyűjtésére nagyban építő Pápai Páriz Ferenc szerint; a *pacificatió*ra pedig mindketten a *békességszerzést* adják meg fordításként.⁹ A fordított próba, a magyar kifejezések latinra fordításának ellenőrzése előbbi esetben ugyanezt az eredményt hozza, Pápai Páriz Ferenc azonban a *pacificatió*t nemcsak a *békességszerzés*, hanem a *békéllés* és a *békéltetés* megfelelőjeként is megadja; a *békesség* mellett pedig *pax*nak fordítja a *békét* is. Sőt az 1762-es kiadásban, ahol a magyar szavaknak a latin mellett már német jelentései is feltűnnek, a *pacificatio* újabb jelentésárnyalataival ismerkedhetünk meg: jelentheti a háborúmentes állapot létrehozásának aktusát (*békéltetés* – *Friedensstiftung*), az ehhez vezető folyamatot (*békességszerzés* – *Friedenshandlung*), és végül az ezt rögzítő dokumentumot is (*békéllés* – *Vertrag*). Végül az 1762-es Pápai Páriz-kiadás arra is felhívja a figyelmet, hogy a *pacificatio* nemcsak közjogi értelemben jelenti a megbékélést, hanem a legáltalánosabb értelemben, mint bármilyen viszály felszámolása (*Versöhnung*).¹⁰ Figyelemre méltó, hogy a *pax*szal kapcsolatban viszont egyik szótár sem emeli ki, hogy jelentése a „háború nélküli állapot” mellett „békeszerződés” is lehetne. Azt azonban nem zárhatjuk ki, hogy a megadott magyar kifejezések (akárcsak az 1762-es Pápai Páriz-verzióban

7 Österreichische Staatsverträge: Siebenbürgen. Hrsg. Roderich Gooss. Holzhausen, Wien, 1911. 654., 670. (a kiemelés tőlem, itt és a továbbiakban egyaránt).

8 Articuli universorum statuum et ordinum incltyti Regni Hungariae ac partium sibi annexarum, in generalibus eorundem conventibus ab anno 1608 usque ad annum 1659 inclusive editi. Adjunctis ad initium pacificatione Viennensi, et tractatu Situatorokiensi. Verdussen, Pottendorf, 1668. A kötet címe, mint látható, *tractatus*ként hivatkozik a zsitvatoroki szerződésre, szövegében viszont már *pax*ként említi (25.).

9 Szenci Molnár Albert: Dictionarium Latinovngaricum. Hutter, Noribergae, 1604. fol. Cc 2v, Bb 4r; Pápai Páriz Ferenc: Dictionarium latino-hungaricum [...]. Brewer, Leutschoviae, 1708. 420., 411.

10 Szenci Molnár A.: i. m. (9. jz.) fol. b7v; Pápai Páriz F.: i. m. (9. jz.) 15.; Uő: Dictionarium latino-hungaricum et hungaro-latino-germanicum. Typ. Academiae, Tyrnaviae, 1762. [2. rész] 22.

szereplő német *Friede*) mindkét jelentéssel bírtak, és a szótárszerzők ezért nem érezték szükségesnek a definíció finomítását.¹¹

Ha a korszak más latin szótáraiban keressük a *pacificatio* és a *pax* megkülönböztetésének nyomait, arra a következtetésre juthatunk, hogy Szenci Molnár Albert és Pápai Páriz Ferenc kiváló munkát végeztek: a *pacificatio* kifejezést ugyanis a klasszikus latinságra építő szótárkészítők meglehetősen ritkán tüntették fel munkáikban. A 17–18. század legfontosabb szógyűjtéseit magában foglaló, online elérhető Camena-adatbázisban fellelhető kilenc *thesaurus*ból mindössze kettőben szerepel, és a későbbi szótárak közül sem tartalmazza mindegyik.¹² Johann Matthias Gesner 1749-es munkája mindössze annyit közöl, hogy a *pacificatio* jelentése „mitigatio”, vagyis kizárólag a békéltetés folyamatát jelöli, nem pedig annak eredményét vagy az azt körülíró dokumentumot. Igaz, Gesner a *pax*szal kapcsolatban sem tartja szükségesnek a „békeszerződés” jelentés feltüntetését – a főnévvel használatos igék felsorolásából feltűnő módon hiányzik a *concludere*.¹³ – Témánk szempontjából sokkal informatívabb Adam Friedrich Kirsch 1774-es latin–német szótára. Egyrészt ez a *pax* 7. jelentéseként megadja a *Vertragot*, tehát a (béke)szerződést. Másrészt a *pacificatio* esetében – miután számos szinonimát hozott az általánosságban értett megbékélési aktusra (*Befriedigung*, *Versöhnung*, *Besänftigung*, *Friedemachung*, *Friedensstiftung*) – jelzi a másik, témánk szempontjából releváns értelmezési lehetőséget is: „Vergleich oder Vertrag, der wegen einer streitigen Sache gemacht wird”, tehát a *pacificatio* a vitás kérdéseket lezáró okmányt is jelentheti.¹⁴

A *pacificatio* terminus hiánya a *thesaurus*ok nagy részében alighanem azzal indokolható, hogy az a klasszikus latinságban egyetlen szerző, Cicero műveiben fordul elő – a példamondatokat is közlő szótárak legalábbis kizárólag az ő írásaiból hozzák illusztrációikat.¹⁵ A reneszánszig a fogalom nem tűnik nagyon népszerűnek: a középkori latinsággal kapcsolatos legnagyobb újkori szógyűjteményben, a Du Cange-féle *glossarium*ban hiába keressük, a németalföldi latinságot feldolgozó lexikonban pedig csak kései, 15. századi adatok találha-

11 Noha a korszak magyar nyelvű szövegeiben a békeszerződésre legtöbbször a *végezés* kifejezést használják, a *békesség* szónak is ismerjük már 16. századi előfordulásait is ebben az értelemben, ld. Erdélyi magyar szótörténeti tár. I. A–C. Szerk. Szabó T. Attila. Kriterion, Bukarest, 1975. 722–724.

12 <http://www.uni-mannheim.de/mateo/termini/db/index.php?tid=21438> (legutóbbi elérés: 2016. márc. 8.). Nem szerepel például a következő vaskos műben sem: *Onomasticon totius latinitatis*. Ed. Josephus Perin. Typ. Seminarii, Patavii, 1920.

13 *Johann Matthias Gesner: Novus Linguae et Eruditionis Romanae Thesaurus*. Fritsch et Breitkopf, Lipsiae, 1749. 739–741.

14 *Adam Friedrich Kirsch: Abundantissimum Cornu Copiae Linguae Latinae et Germanicae Selectum* [...]. Svikert, Lipsiae, 1774. col. 2060., ill. 2003.

15 A legtöbb itt található: *Totius latinitatis lexicon opera et studio Aegidii Forcellini lucubratum et in hoc editione* [...] a Iosepho Furlanetto [...] novo ordine digestum, amplissime auctum atque emendatum cura et studio Vincentii De-Vit. Typ. Aldinianis, Prati, 1868. 462. Gesner és Kirsch is öt jelzik forrásként, és Pápai Páriz Ferenc is Cicerótól hozza példamondatát a *pacificatio*-szócikkhez, ld. 9. jz.

tók.¹⁶ Mivel a reneszánsz és a humanisták számára Cicero az egyik legáltalánosabban elfogadott követendő eszményt jelentette, talán nem túlzás feltételezni, hogy a terminus népszerűvé válása az ő divatba jöveteléhez köthető. A *pacificatio* békeszerződésként való értelmezése mindenesetre a kora újkor fejleménye: a Cicerótól idézett példák, de a fent említett 15. századi holland előfordulások is mind az általánosabb, „megbékélés(i aktus)” értelmet tükrözik, és a latinságnak az aranykor óta folyó megállíthatatlan romlását valló Kirsch jelzi is, hogy a *Vertrag* jelentés „nova et barbara” használat eredménye.¹⁷ Hasonló kitétele a *pax* szerződésként való magyarázatakor nem találunk. Alighanem a *pacificatio* kifejezés „modernségének”, sőt „barbárságának” érzete tartotta vissza a nemzetközi jog nagy kora újkori teoretikusát, Hugo Grotiust attól, hogy használja a terminust: az antik példákra épülő *A háború és béke jogáról* békeszerződésekről szóló fejezetében számos körülírás mellett (*pactiones quae bellum finiant, pacis conventiones*) csak a *pax* tűnik fel tárgyának jelölésére.¹⁸ A két terminus jelentésgazdagodása rímelt arra az eszmetörténészek által megfigyelt jelenségre, hogy a béke a kora újkor gondolkodásában válik igazán jogi megalapozású állapottá: noha szerződéseket természetesen korábban is kötöttek a háborúk végén, azok elméleti szinten nem létrehozták a békét, csak bejelentették a természetesnek tételezett, erőszakmentes állapothoz való visszatérést és annak körülményeit.¹⁹ Könnyen lehet, hogy a *pax* és *pacificatio* terminusok „békeszerződés” tartalommal való felruházása ennek a jogi aktust előtérbe helyező, azt teremtő erővel felruházó attitűdnek a mellékterméke.

A fenti, hipotetikus elemeket sem nélkülöző, így lezártnak semmiképpen nem tekinthető szótörténeti fejtegetések jelenlegi témánk szempontjából annyi eredményt hoztak, hogy leszögezhetjük: a kora újkorban mind a *pax*, mind a *pacificatio* fogalom kétségkívül felruházódott a „békeszerződés” jelentéssel – azonban a szótárak nem segítenek a két terminus közötti különbség meghatározásában. Ehhez a nemzetközi jogi gyakorlat során létrejött szövegeket kell tanulmányoznunk. Mi lehetne erre megfelelőbb, mint a legnagyobb szabású kora újkori békekötés, a későbbi sokszereplős konfliktusok rendezéséhez mintául szolgáló vesztfáliai béke? Mint közsímet, a több éven keresztül üléselő, résztvevők sokaságát megmozgató kongresszus két helyszínén zajlott és rendelkezéseit két dokumentum foglalja magában: III. Ferdinánd német-római császár a svéd királlyal és szövetségeseivel

16 *Carolus du Fresne, sieur Du Cange: Glossarium mediae et infimae latinitatis*. I–X. Ed. Léopold Favre. Favre, Niort, 1883–1887.; *Lexicon latinitatis Nederlandicae mediae aevi / Woordenboek van het middeleeuws latijn van de noordelijke Nederlanden*. VI. Ed. Johannes W. Fuchs–Olda Weijers–Marijke Gumbert. Brill, Leiden, 1998. 3406.

17 A definíció előtt elhelyezett kis kereszt értelmezését az (oldalszám nélküli) előszó végén találjuk. Cicero kultuszáról ld. *Almásy Gábor: Miért Cicero? A cicerói értelmiségi modell és értékek reneszánsz adaptációjáról*. Korall 7. (2006) 23. sz. 60–85.

18 *Hugo Grotius: De iure belli ac pacis libri tres*. Buon, Parisiis, 1625. 729–756 (liber III., caput XX.).

19 *Wilhelm Janssen: Friede*. In: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. II. E–G. Hrsg. Otto Brunner–Werner Conze–Reinhart Koselleck. Klett-Cotta, Stuttgart, 1975. 565–566.

Osnabrückben, míg a francia királlyal és szövetségeseivel Münsterben kötötte meg a békét.²⁰ Mivel a két szöveg számos pontja megegyezik, a fogalmi elemzés szempontjából elég csak egyiket számításba venni. Aligha meglepő, hogy az osnabrücki szerződésben a *pax* és ragozott alakjai igen sűrűn szerepelnek: összesen hetvenkét alkalommal, amelyből harmincegy magára a szövegre, illetve a rajta keresztül megvalósuló megbékélési aktusra vonatkozik (a *pax conclusa, ratificata, publicata* és hasonló jelzős alakok nem vonatkozhatnak az aktus révén beálló erőszakmentes állapotra).²¹ Annál meghökkentőbb, hogy a *pacificatiót* is megtaláljuk a szövegben, összesen kilenc alkalommal, amelyből nyolc félreérthetetlenül magára az osnabrücki békekötésre utal. Az előfordulásokat vizsgálva nem látszik szabályszerűség: ha csak a birodalmon belüli problémák rendezésével kapcsolatban mérülne fel, akár arra is gyanakodhatnánk, hogy használatát kimondottan a császár és alattvalói megbékélésének aktusa motiválja. De ebben az esetben indokolatlan lenne, hogy a résztvevők felsorolását (art. XVII,10) is ez vezesse fel („Hac pacificatione comprehendatur [...]”), hiszen abban számos olyan fejedelmi személy is található, aki a Német-római Birodalomban semmilyen ranggal nem bírt. Ha a *pax* és *pacificatio* között lenne következetes különbségtétel, nehéz lenne megindokolni azt is, hogyan kerül egy mondatba ugyanarra a megbékélési aktusra hivatkozva mindkét terminus.²²

A 17. század egészéből rendelkezésre állnak olyan példák, amelyekben a *pacificatio* kifejezés olyan helyzetekben kerül elő, ahol a Gebei Sándor által felállított értelmezés szerint nem lenne szabad. Illusztrálásképpen hadd idézzek három példát a század elejéről, közepéről, illetve végéről. 1611-ben Lucas Peifer egy szellemes, hat disztichonból álló akrosztikont jelentet meg a szász és a brandenburgi választófejedelmek közötti megbékélés tiszteletére, amelyet *pacificatió*nak hív, holott nyilvánvaló, hogy a két uralkodó közül egyik sem alárendeltje a másiknak.²³ A III. Frigyes dán király és X. Károly Gusztáv svéd király közötti 1658-as roskildei béke latin szövegét ugyancsak *pacificatio* címen adják közre két évvel később Nürnbergben, holott az egyezséget minden kétséget kizáróan két teljesen

20 A vesztfáliai békéről ld. Fritz Dickmann: Der westfälische Frieden. Aschendorff, Münster, 1959.; Derek Croxton: The Last Christian Peace: The Congress of Westphalia as a Baroque Event. Palgrave MacMillan, New York, 2013.

21 A béke szövegének kritikai kiadása: Acta Pacis Westphalicae. 3. ser., Abt. B, Bd. I. Die Friedensverträge mit Frankreich und Schweden: Verhandlungsakten: Urkunden. Bearb. Antje Oschmann. Aschendorff, Münster, 1998. 95–170. A szöveg kereshető pdf formátumban online is hozzáférhető: http://www.pax-westphalica.de/ipmipo/pdf/o_1648lt-orig.pdf (legutóbbi letöltés: 2016. febr. 10.).

22 „Imprimis quidem Imperator ipse per universum Imperium edicta promulget et serio mandet iis, qui hisce pactis et hac pacificatione ad aliquid restituendum vel praestandum obligantur, ut sine tergiversatione et noxa intra tempus conclusae et ratificandae pacis praestent et exequantur transacta [...]”. Art. XVI,2. Acta Pacis Westphalicae i. m. (21. jz.) 151. A XVII,10. articulus uo. 158.

23 Lucas Peifer: Akrostikhon in pacificationem Domus Saxonicae et Brandenburgicae Serenissimum Illustrissimumque Principem ac Dominum Dn. Joannem Georgium [...]. Zipser, Budinissae, 1611.

egyenrangú uralkodó kötötte.²⁴ Végül a század végén hasonlóképpen *pacificatio*-ként emlegették az 1678–1679 során több szerződésben létrejött nijmegeni békét, amely Európa számos fejedelmi személye között kötött: a német-római császár, a francia és svéd királyok, a Holland Köztársaság és Münster püspöke között nehé lenne egyértelmű alá-fölérendeltségi viszonyt megállapítani.²⁵

Ha kilépünk a Német-római Birodalom keretei közül és a vizsgált régióhoz, a Magyar Királysághoz egy kicsit közelebbi példákat keresünk, felfigyelhetünk egy 1649-es kiadványra, amely János Kázmér lengyel királynak ellenfeleivel Zboriv mellett kötött megbékélését nevezi *pacificatió*nak, holott csak egyikük, Bohdan Hmelnickij kozák hetman számított alattvalójának, III. Iszlám Giraj tatár kán semmiképpen.²⁶ Egy 1673-ban, az oszmán–lengyel háború előestéjén a Rzeczpospolita belső békéjének megteremtéséről szóló kiadvány ugyanakkor valóban a király és alattvalói kiegyezéséről számol be, csakhogy szükségesnek tartja, hogy a *pacificatio* kifejezést az *interna* jelzővel is kiegészítse – amiből az következik, hogy a melléknév nélküli verzió nem bír automatikusan ezzel a jelentéssel.²⁷

Ha a közjogi státus finomságaira talán kevésbé érzékeny nyomdászokban nem is bízunk, a békeszerződéseket elemző kora újkori jogtudósoktól nyilván elvárhatjuk, hogy különbséget tudjanak tenni a nemzetközi szerződésre használt *pax* és az egy államon belül az uralkodó és alattvalói megbékélését dokumentáló *pacificatio* között. Ennek ellenére számos példát ismerünk arra, hogy egyetemi közegben készült írások sem tükrözik a fogalmak ilyen jellegű megkülönböztetését: Gottlob Friedrich Seligmann 1678-as disputációja ugyanúgy általános „békekötés” értelemben használja a *pacificatio* kifejezést, mint Heinrich Albert von Mülheim 1674-es disszertációja. Utóbbi esetében ráadásul újra találunk példát arra is, hogy a *pax* és a *pacificatio* fogalmak egy mondaton belül is csereszabatosan használhatóak.²⁸ Philipp Andreas Oldenburger elemzése a vesztfáliai békéről ugyanannál a kiadónál egyetlen év különbséggel jelent meg kétszer úgy, hogy az egyik al-

24 *Pacificatio Septentrionalis nupera Transactione Rotschildensi fundata et conclusa inter Reg. Mtem Regnumque Daniae et Reg. Mtem Regnumque Sueciae die 27. Maii A. C. 1660.* Tauber, Nürnberg, 1660.

25 *Ahasver Fritsch: Adnotamenta ad pacificationem Noviomagensis de anno MDCLXXIX.* Oehrlingius, Francofurti ad Moenum, 1697.

26 *Relatio gloriosissimae expeditionis, victoriosissimi progressus, et faustissimae pacificationis cum hostibus Serenissimi et Potentissimi Principis ac Domini Dni Joannis Casimiri Regis Poloniae et Sveciae.* [S. n.], [s. l.], 1649. Magában a szövegben a tatár kánnal kötött béke *pax*, míg a kozákokkal kötött megegyezést tartalmazó irat *literae pactorum* (30–31.).

27 *Constitutio pacificationis internae Regn. Pol. oder auffgerichtete inwendige Friedens-Handlung des Königreichs Pohlen Anno 1673 wider die Türcken.* [S. n.], [s. l.], 1673.

28 „An Rex captivus queat pacem facere, et quatenus *illa pax* obliget contrahentem, de eo superiori saeculo acriter inter Hispanos et Gallos disputatum, cum Franciscus I. captivus Carolo Quinto Burgundiam, aliaque plura loca in Italia, facta pace concessisset, de qua *pacificatione* legatur.” *Heinrich Albert von Mülheim: De pacificationibus vulgo Friedens-Tractaten brevem ac simplicem dissertationem academicam [...] subiicit Henricus Alb. de Mülheim.* Typ. Deckerianis, Basileae, 1674. B3; *Gottlob Friedrich Seligmann: De iis, qui in pacificationem se interponunt.* Uhmannus, Lipsiae, 1678.

kalommal *pax*, a másik esetben *pacificatio Osnabrugo-Monasteriensis* állt a címében.²⁹ Végül szintén árulkodó, hogy Georg Braudlacht félezer oldalas nagy traktátusa a *pacificatio* történetéről az osztrák és spanyol Habsburgok, illetve a francia királyok közötti békekötéseket elemzi – akik egyáltalán nem álltak alá-fölérendeltségi viszonyban.³⁰

A Német-római Birodalom, illetve a lengyel-litván állam területén érvényes nyelvhasználattal kapcsolatos elemzés mindazonáltal korlátozott jelentőséggel bír azzal a kérdéssel kapcsolatban, mire gondolhattak a magyar kancelláriai fogalmazók, amikor leírták a *pacificatio* kifejezést. Ahogy korábban említettem, a magyar király és az erdélyi fejedelmek közötti szerződések rendszeresen hivatkoznak saját magukra ezzel a terminussal, és a korábbi szerződéseket is így említik: *pacificatio Viennensis, Niklspurgiensis, Posoniensis, Cassoviensis*.³¹ Ugyanakkor egyáltalán nem szokatlan a *pax* kifejezés használata sem. Az 1606-os bécsi béke szövegében található végrehajtási rendelkezésekben például ezt olvassuk: „Statutum etiam est, quod statim conclusa et confirmata *conclusionone huius pacis* omnia executioni demandetur [...]”³² Ebben az esetben persze csak a *pax* kifejezés megjelenését regisztrálhatjuk: a „békekötés” értelmet a szó nem önmagában hordozza, hanem a *conclusio pacis* szerkezet fejezi azt ki. A nikolsburgi békében már világosabb a helyzet, hiszen a császár ezekkel a szavakkal vállalja, hogy a megegyezésről értesíti a lengyel királyt: „*De pace transacta et stabilita* Serenissimum regem Poloniae Sua Majestas certificabit”; és ezt aztán megismétli az 1621-es szöveget számos helyen szóról szóra követő 1624-es bécsi egyezmény is.³³ A „*pax stabilita*” jelzős szerkezetben a főnév persze az állapotra és nem az azt létrehozó egyezményre utal, de ezt ellensúlyozza a másik melléknév, a „*transacta*”, ami viszont csak a jogi dokumentumra vonatkozhat – így arra láthatunk példát, hogy a kancelláriai gyakorlatban ugyanazzal az említésével a *pax* mindkét jelentése lefedhető volt. Még ennél is világosabb a linzi béke által használt formula: „*Quod conclusa per Dei gratiam hac desiderata pace* [...]” – az a „béke”, amelyet megkötnek, nyilvánvalóan csak az erőszakmentességet létrehozó szerződés lehet, és nem az általa létrejövő állapot.³⁴ Ugyanezt a példát megtaláljuk az erdélyi kancellária által fogalmazott dokumentumban is, az 1626-os pozsonyi békéhez az erdélyi rendek által kiállított biztosítéklevélben (*assecuratióban*): „*singularem affectum nostrum erga pacis conclusae negotium demonstraremus*”³⁵

29 Philipp Andreas Oldenburger: Notitia rerum illustrium Imperii Romano-Gallici, sive discursum iuridico-politico-historicorum ad instrumentum pacis Osnabrugo-Monasteriensis [...]. Verus, Freistadii, 1668.; *Uő*: Notitia rerum Imperii Romano-Germanici sive discursum iuridico-politico-historicorum ad pacificationem Osnabrugo-Monasteriensem [...]. Verus, Freistadii, 1669.

30 Georg Braudlacht: Historia pacificationum, ab annis plusquam ducentis breviter repetita et percipue deducta [...]. Laurer & Gerdes, Lipsiae, 1687.

31 Österreichische Staatsverträge: Siebenbürgen i. m. (7. jz.) 556., 625., 670., 671. és így tovább.

32 Uo. 349.

33 Uo. 554., 604.

34 Uo. 777.

35 Uo. 629.

Nemcsak az mond azonban ellent Gebei Sándor értelmezésének, hogy erdélyi fejedelmek és magyar királyok közötti szerződések rendszeresen használják önreferenciaként a *pax* kifejezést. Arra is találhatunk példákat, hogy a magyar király és az oszmán szultánok közötti békeszerződésekre a kancelláriai gyakorlat *pacificatió*-ként hivatkozik. Egy 1628-as kiadvány, amely a zsitvatoroki béke és annak meghosszabbításai latin szövegét tartalmazza, az 1606-os szerződést felváltva hívja *pax*nak és *pacificatió*nak; de az 1616-os megújítás preambuluma egyértelműen utóbbi kifejezéssel utal vissza az előzménynek tekintett szerződés példájára: „ne ullis obscuritatibus, vel *Sitva-Torokianae pacificationis*, vel postremae huius Viennensis conclusionis articuli involvatur [...]”.³⁶ Ez a terminus ráadásul olyan közegben is feltűnik, ahol – amennyiben Gebei Sándor rekonstrukciója helyes – kiemelt jelentősége lett volna, hogy a *pax* szerepeljen: egy erdélyi fejedelemmel kötött megegyezésben. A Bethlen Gáborral kötött nagyszombati titkos szerződés (1615) második pontjában ezt olvashatjuk: „Pacificationem cum Turca ad Sytvatorok factam [...] non turbabimus”.³⁷ A rendelkezésre álló példák alapján egyértelműen levonhatjuk a következtetést: nemcsak az európai nemzetközi jog, de a magyar kancelláriai gyakorlat sem tett különbséget a „békeszerződés” értelemben vett *pax* és *pacificatio* között. Noha előbbit önmagában ritkán használta „békeszerződés” értelemben – inkább olyan körülírásokat és jelzős szerkezeteket alkalmazott, mint a *conclusio pacis* vagy a *pax conclusa* –, presztízsalapú megkülönböztetésüket nem ismerte, a két fogalom elkülönítése a történelmi terminológiában így kizárólag utólagos konstrukció lehet.

Az erdélyi fejedelmek és magyar királyok közötti békeszerződések további tanulmányozása mindazonáltal arra mutat rá, hogy egy ilyen utólagos konstrukció teljesen indokolatlan. Arra már a korábbi kutatás is rámutatott, hogy Erdély fejedelmei az 1621-es nikolsburgi békekötés óta egyetlen szerződésben sem fogadtak hűséget a magyar királynak és nem nyilvánították ki, hogy az általuk irányított terület a Magyar Királyság része lett volna.³⁸ Gebei Sándor hivatkozik arra, hogy a magyar kirá-

36 Series conditionum et pacificationis articulorum quae sub Divi Rudolphi [...] regimine, prouti eadem per certos, cum eisdem et subsecutorum Sac: Romanorum, tum etiam Turcicorum Imperatorum ex parte, deputatos Plenipotentiarios Commissarios [...] tractatae et iam tandem, regnante Sacra Ferdinandi Secundi Roman: Imper: Maestate etc. et Sultano Murath Han Turcarum Moderno Imperatore conclusae et ratificatae sunt et stabilitae. Rath, Viennae, 1628. 7. A címlap által a *pacificatiók* közé sorolt zsitvatoroki békét a belső címlap még *pax*ként említi: uo. 3.

37 Österreichische Staatsverträge: Siebenbürgen i. m. (7. jz.) 450.

38 *Gerald Volkmr: Das Fürstentum Siebenbürgen 1541–1691. Aussenpolitik und völkerrechtliche Stellung.* Aldus–Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, Kronstadt–Heidelberg, 2002. 141. Egyedül az 1631-es kassai szerződésnek van egy olyan pontja, amely szerint a fejedelem valamiféle engedelmességgel tartozik a magyar királynak (a szó szerinti idézetet ld. fentebb). Az itt használt *obsequium* kifejezés azonban – amelynek kimutatása céljából I. Rákóczi Györgynek díszes követséget kellett küldenie a magyar királyhoz – a korabeli diplomáciai érintkezés bevett formulája, egyszerűen a magasabb rangú személy iránti tisztelet kifejeződését jelöli, konkrét tartalom nélkül. Ez egyértelműen kiviláglik Bethlen Gábor egyik leveléből, amelyben kifejti, hogy nem sértésnek szánja, ha a császárnak írott levelét *obsequentissimusként* írja alá; egyben nehezményezi, hogy a neki jövő leveleket II. Ferdinánd viszont úgy írja alá, „mint egy subditusának” – a

lyok és erdélyi fejedelmek közötti szerződésekben rögzített pontokat a magyar országgyűlés is becikkelyezte.³⁹ Ez a megállapítás némi pontosításra szorul. Az 1608. évi koronázás előtti 2–16. törvénycikkek valóban a bécsi béke első tizenegy pontjára épülnek, de szövetszerűen nem követik annak fogalmazását, egyes esetekben – mint például a vallásbékével kapcsolatos pontok kapcsán – fontos változtatásokat eszközölnek annak szövegében.⁴⁰ A nikolsburgi békéből az 1622. évi magyar országgyűlés csak a hét vármegyére vonatkozó pontokat cikkelyezte be, amely megyéknek a fejedelem hatalma alá kerülésével kapcsolatos technikai kérdéseket rendezte, magát az átadás aktusát viszont kész tényként kezelte.⁴¹ Az 1624-es bécsi béke annak ellenére nem került becikkelyezésre, hogy alkalom lett volna rá, hiszen a következő évben összeült az országgyűlés.⁴² Végül a legérdekesebb a linzi béke esete. Ez a megegyezés két szerződésből áll, az egyik a vallásügyi rendezést tartalmazza (*publicum*), a

- magyar király felé mutatott *obsequium*ra tett utalást tehát akkor sem tartotta túlzásnak, ha egyáltalán nem kívánta általa azt érzékeltetni, hogy alattvalói státuszban lenne. Ld. Bethlen Pázmány Péternek írott levelét (Tokaj, 1622. ápr. 12.): Hazai okmánytár. IV. Szerk. Nagy Imre–Stummer Arnold–Ráth Károly–Véghely Dezső. Sauerwein, Győr, 1867. 435. A kassai szerződés mellett kötött titkos paktumban I. Rákóczi György megígérte ugyan, hogy hűségesküt (*corporale iuramentum*) tesz majd a magyar királynak, erre azonban soha nem került sor, a II. Ferdinánd nevében Gyulafehérvárra érkező Haller György hiába próbálta meg azt behajtani. Ld. Erdélyi országgyűlési emlékek. IX. 1629–1637. Szerk. Szilágyi Sándor. MTA, Bp., 1883. 253–254.; *Szilágyi Sándor*: I. Rákóczy György 1593–1648. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1893. 201., 212–213.
- 39 *Gebei S.*: Az erdélyi fejedelmek i. m. (2. jz.) 48–50. Tanulmányának egy korábbi részében a linzi béke pontjainak országgyűlési becikkelyezését „ratifikáció” néven emlegeti, amely a jogi aktus tartalmának félreértéséből származik (uo. 40.). III. Ferdinánd már 1645 decemberében ellátta érvényesítő záradékával és kézjeggyével a követein keresztül megkötött szerződést, a ratifikáció aktusa tehát már ekkor lezajlott, ellentétben a magyar törvények közé való beemeléssel, amelyre csak a két évvel később zajló országgyűlésen került sor. Ld. *Zsilinszky Mihály*: A linczi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvénycikkek története. Hornyánszky, Bp., 1890.
- 40 *Corpus juris hungarici – Magyar törvénytár 1608–1657*. Szerk. Márkus Dezső. Franklin, Bp., 1900. (= CJH 1608–1657) 8–20. Vö. *Österreichische Staatsverträge: Siebenbürgen i. m. (7. jz.) 341–345*. A bécsi béke további rendelkezései (uo. 345–353.) által érintett kérdéseket a koronázás utáni törvénycikkek tárgyalják, szövetszerű becikkelyezésről ebben az esetben sincsen szó, vö. CJH 1608–1657 24–40. Nem egészen érthető, hogy a kérdést elemző Lukinich Imre miért pont a koronázás előtti 1. és 8., ill. koronázás utáni 23. törvénycikket emeli ki mint a bécsi béke becikkelyezését, ld. *Lukinich Imre*: Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541–1711. MTA, Bp., 1918. 219. Kisteleki Károly, aki átveszi Lukinich szelektív hivatkozását, azt is állítja, hogy az ilyen módon becikkelyezett bécsi béke a sarkalatos törvények közé emelkedve erősített meg a következő uralkodók által, ld. *Kisteleki K.*: i. m. (1. jz.) 175–176. A koronázás előtt adott uralkodói hitlevelek valóban hivatkoznak a bécsi békére, annak megtartását ígérve, de egyben nevesítik az 1608. évi törvénycikkeket is – tehát két különálló jogforrásként kezelik azokat, ld. 1622:2. tc. 7. §; 1638:1. tc. 2. § (CJH 1608–1657 176., 364.). A vallásbékével kapcsolatban ld. *Péter Katalin*: Az 1608. évi vallásügyi törvény és a jobbágyok vallásszabadsága. Századok 111. (1977) 93–113.; *Uő*: A vallásügy a bécsi béketárgyalásokon. In: „Frigy és békesség legyen...” A bécsi és a zsitvatoroki béke. Szerk. Papp Klára–Jeney-Tóth Annamária. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete–Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat, Debrecen, 2006. 171–175.
- 41 Az 1622:28. törvénycikk első tíz artikulusa származik a nikolsburgi béke szövegéből, a maradék hármat az országgyűlés toldotta hozzá: CJH 1608–1657 202–204.; vö. *Österreichische Staatsverträge: Siebenbürgen i. m. (7. jz.) 550–551*.
- 42 Vö. CJH 1608–1657 236–276.

másik I. Rákóczi György erdélyi fejedelem személyes igényeinek kielégítését (*privatum*). A *publicum*-szerződést az 1647. évi magyar országgyűlés teljes terjedelmében becikkelyezte (5. tc.), a törvényszövegben is explicit jelezve, hogy egy uralkodói diploma szövegét iktatja be a Magyarországon érvényes jogi anyagba. Ezzel ellentétben a *privatum*-szerződés egyetlen részlete sem került be a *Corpus iuris*ba, csak annak következményei – a 20. tc. azonban a Rákóczi által is elnyert hét vármegyével kapcsolatos rendelkezéseket egy az egyben az 1622. évi decretumból (illetve áttételesen a nikolsburgi békéből) veszi át.⁴³ A Magyar Királyság országgyűlése, logikus módon, csak azon rendelkezések becikkelyezéséről gondoskodott, amelyek az ország berendezkedését érintették – ebbe pedig a 17. század közepén az Erdélyi Fejedelemséget közjogilag már nem számolták bele.

Ezt az értelmezést támasztják alá a ratifikációs szerződések preambulumai is, amelyekben a két uralkodó elmagyarázza a békeszerződés létrejöttének körülményeit. A Bethlen Gábor uralkodása alatt született három békeszerződésből az erdélyi fejedelem ratifikációs példányai maradtak fent. Az egymást szinte szó szerint másoló szövegek meglehetősen abszurd módon fogalmazzák meg a megegyezés előtörténetét, hiszen azt állítják, az erdélyi fejedelem, látva a magyarországi belső zavargásokat („motus intestinos”), elküldte követeit a királlyal a béke helyreállításának megtárgyalására – mintha Bethlen Gábornak valójában semmi köze nem lett volna a magyarországi rendi felkelésekhez és minden érdekeltség nélküli független uralkodóként sietett volna a bajba jutott felek segítségére.⁴⁴ I. Rákóczi György ennél őszintébb a linzi béke *privatum*-szerződésének preambulumában, hiszen explicit közli, hogy a dokumentum a III. Ferdinánd és közte Magyarországon zajló konfliktus rendezését szolgálja – a magyar király által kiállított példány azonban nem érzékelteti az erdélyi fejedelem személyes érdekeltségét, a Bethlen-kori praxist követve csak általában jelzi, hogy Magyarországon belső zavargások voltak, amelyek lecsendesítése végett Rákóczihoz küldte követeit.⁴⁵ Ezzel ellentétben a *publicum*ról szóló szerződés preambuluma úgy fogalmaz, hogy III. Ferdinánd a fejedelem követeivel folytatott tárgyalások után kegyesen úgy döntött, hogy a pontokba foglalt engedményeket teszi – itt tehát valóban a király és alattvalói megbékeléséről van szó, csakhogy utóbbiak közé a szöveg nem sorolja be I. Rákóczi Györgyöt. Nem csoda, hogy – noha a fejedelmek által kiállított, a királyi levéltárban őrzött ratifikációs példányok általában jobb eséllyel maradtak fenn, mint az Erdélybe küldött viszontpéldányok – a *publicumot* taglaló szerződés esetében nem ismerjük I. Rákóczi György ratifikációs példányát, hiszen az abban foglaltak az uralkodói kegy gyakorlásából fakadtak, érvényre jutásukhoz nem a fejedelem, hanem a magyar országgyűlés hozzájárulására volt szükség.⁴⁶ Mindenesetre a linzi

43 CJH 1608–1657 420–426., ill. 442–446; vö. Österreichische Staatsverträge: Siebenbürgen i. m. (7. jz.) 778–782.

44 Österreichische Staatsverträge: Siebenbürgen i. m. (7. jz.) 546., 596., 623.

45 Uo. 771., 772.

46 Uo. 778. Érdekes, hogy erre a tényre az okmányokat kiadó Roderick Gooss nem tér ki (vö. uo. 762–764.), ahogy a békekötés magyar monográfusa sem: *Zsilinszky M.*: i. m. (39. jz.) 217–230.

béke formai jegyei, akárcsak a Bethlen-korabelieké, semmilyen módon nem tükrözik azt, hogy az erdélyi fejedelem a magyar király alattvalója lett volna.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a Gebei Sándor által felhozott érvek azon tézise igazolására, hogy az erdélyi fejedelmek a 17. század teljes egészében a magyar király alattvalóinak számítottak, és hatalmuk csak akkor volt legitím, ha utóbbiak is szerződésben erősítették meg azt, nem tűnnek helytállóknak. Semmi jel nem utal arra, hogy a korszakban presztízis alapján megkülönböztették volna egymástól a *pax*, illetve *pacificatio* néven említett békeszerződéseket, és Nikolsburg után a fennmaradt dokumentumok egyetlen formai jegye sem tükröz alattvalói viszonyt. Az erdélyi fejedelmek uralkodásának legitimitását amúgy is nehéz lenne utólag megállapított, abszolút érvényességű kritériumokhoz kötni, már csak azért is, mert könnyen belátható, hogy a különböző hatalmi tényezők mást és mást fogadtak el a legitimitás érvényes alapjának.⁴⁷ Míg az oszmán ideológia szerint az erdélyi fejedelem hatalma kizárólag a szultán kegyétől (és az azt jelképező kinevezési okmánytól) függött, a magyar királyt aligha az okmány mint jogforrás kibocsátásának aktusa győzte meg arról, hogy elfogadja az aktuális erdélyi fejedelmet az ország uralkodójának – sokkal inkább az általa jelképezett oszmán katonai erő. Az ő számára a legitimitáció alapját a rendeknek általa privilégiumként megadott szabad fejedelemválasztási jog jelenthette, a fejedelem személyének megkérdőjelezésére, illetve később szerződés által való elismerésére pedig a 17. században csak ritkán került sor, például az 1615-ös nagyszombati szerződés esetében.⁴⁸ Ha 1688-ig nem is volt I. Apafi Mihállyal szerződése a magyar királynak, az erdélyi fejedelemtől érkező követségeket I. Lipót rendszeresen fogadta, ami azt jelenti, hogy legitím uralkodónak ismerte el.⁴⁹ Az Erdély nemzetközi jogi helyzetét és különösen a Magyar Királysággal szembeni viszonyát tisztázni kívánó kutatás feladata a közeljövőben nem annyira kőbe véshető kritériumok megállapítása, inkább ennek a komplex és időben változó rendszernek alapos, a kommunikációs gyakorlat számos elemét számításba vevő vizsgálata lenne.

47 A legitimitás ezen „szituatív” természetéről (tehát hogy egy-egy uralkodó legitimitása nagyban függ attól, kit kérdezzünk), ld. *Lovro Kunčević*: Janus-arcú szuverenitás: a kora újkori Raguzai Köztársaság nemzetközi státusza. *Korall* 13. (2012) 48. sz. 5–32.

48 *Österreichische Staatsverträge: Siebenbürgen i. m. (7. jz.)* 442. Itt sem a fejedelem személyének megerősítése történt azonban meg, csak a rendek szabad fejedelemválasztó jogáé – amelynek révén persze II. Mátyás a megválasztott Bethlen Gábor uralmát is elismerte (bár *princeps* címét nem), ld. *Oborni Teréz*: Bethlen Gábor és a nagyszombati szerződés (1615). *Századok* 145. (2011) 906–909.

49 Ld. pl. Macskási Boldizsár 1672-es követségét: *Trócsányi Zsolt*: Teleki Mihály (Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig). Akadémiai, Bp., 1972. 129. A vasvári békében I. Lipót mindenesetre megígérte, hogy – miután mindkét hatalom kivonja seregeit az országból – tiszteletben tartja Erdély régi szabadságait, köztük a szabad fejedelemválasztásra vonatkozót is, tehát valójában elismerte I. Apafi Mihály uralmát. A békének modern kritikai kiadása nincs, az első pontot teljes terjedelmében közli: A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Szerk. Marczali Henrik–Angyal Dávid–Mika Sándor. Athenaeum, Bp., 1901. 658. A béke szövegeinek különböző kiadásairól ld. *Tóth Hajnalka*: The Circumstances and Documents of the Peace of Vasvár. Megjelenés előtt a 2014. évi budapesti CIEPO-konferencia tanulmánykötetében.

GÁBOR KÁRMÁN
PAX AND PACIFICATIO

AN ATTEMPT TO CLARIFY TERMINOLOGY FOR A BETTER UNDERSTANDING
OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE KINGDOM OF HUNGARY AND THE PRINCIPALITY
OF TRANSYLVANIA

The study is a reassessment of Sándor Gebei's thesis concerning the separation of the concepts *pax* and *pacificatio* in early modern political theory: according to his argumentation, *pax* would have been used only to refer to international peace treaties, whereas *pacificatio* would have meant a settlement between a ruler and his subjects, a reinstatement of social peace. Thus, according to Gebei, it is only justified to use the latter term for the peace settlements between the kings of Hungary and the princes of Transylvania (which early modern documents also did), because the princes were the kings' subjects and the legitimacy of the princes' rule derived partly from the kings' confirmation. On the basis of many examples from European, as well as from specifically Hungarian usage, this study argues that there is no prestige-based distinction between the two terms when they are used in the meaning "peace treaty". Also, the formulations of the treaties' preambles do not suggest that the parties would have regarded the princes as the kings' subjects; and contrary to the widespread opinion in the scholarship, the Hungarian diets codified not the entire text of the peace treaties, only those parts which were relevant for the current territories of the kingdom – which also suggests that by the mid-17th century they no longer regarded the Principality of Transylvania as an inherent part of the Kingdom of Hungary.

CONTENTS

STUDIES

- Pál Fodor–Szabolcs Varga: Miklós Zrínyi and Süleyman's Death 181
- Ákos Bartha: The Political Socialization of Endre Bajcsy-Zsilinszky and his Ideological Portrait prior to 1919 203

WORKSHOP

- Tibor Szócs: Whose Man? The Relationship between the Judge Royal and Vice-Judge Royal in the Second Part of the 13th Century 245
- Bálint Lakatos: György Dózsa, Jean Hannart and the „Cegléd Manifesto”. Three New Sources on the Events of the 1514 Hungarian Peasant War 277
- Krisztián Bodnár: „... Who Will Be Constrained by the Burden of Responsibility, Your Respectable Lordship Certainly Knows Well”. Lajos Kossuth and the Collective Resignation of the Sátoraljaújhely Cholera Committee in 1831 303

DOCUMENTS

- Gusztáv D. Kecskés: A Confidential Report about the Weakening Rival: NATO Experts on the Transforming Soviet Bloc (November 1989) 315

DEBATE

- Gábor Kármán: Pax and pacificatio. An Attempt to Clarify Terminology for a Better Understanding of the Relationship between the Kingdom of Hungary and the Principality of Transylvania 341

E számunk szerzői

BARTHA ÁKOS PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • BODNÁR KRISZTIÁN PhD-hallgató (Debreceni Egyetem) • FODOR PÁL, az MTA doktora, főigazgató (MTA BTK) • KÁRMÁN GÁBOR PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • KECSKÉS D. GUSZTÁV PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • LAKATOS BÁLINT PhD, tud. munkatárs (MTA–HIM–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) • SZÓCS TIBOR PhD, tud. munkatárs (MTA–HIM–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) • VARGA SZABOLCS PhD, főiskolai docens (Pécsi Hittudományi Főiskola)

HIM = Hadtörténeti Intézet és Múzeum

MOL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MTA BTK = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont

SZTE = Szegedi Tudományegyetem

TTI = Történettudományi Intézet

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható